

Primul GLOSAR tipărit al limbii române

Radu MOȚOC,

Limba română, în forma ei orală, a constituit întotdeauna prima dovadă a originii și unității noastre naționale. Stolnicul Constantin Cantacuzino, referindu-se la limba noastră, spunea: „Însă Românii înțeleg nu numai ceștea de aici, ce și den Ardeal, carii încă și mai neaoși sânt și Moldovenii și toți câți și într-altă parte să află și au această limbă, măcară fie și cevași osebită în niște cuvinte den amestecătura altor limbi, cum s-au zis mai sus, iară toți unii sânt”. Limba română a fost și imaginea spirituală a continuității neamului nostru și a apartenenței la același filon daco-roman a diferitelor dialecte sud-dunărene (macedoromân, istoromân, meglenoromân).

Cea mai veche atestare a romanității limbii era considerată, pînă nu demult, relatarea istoricului florentin Poggio Bracciolini, cuprinsă în lucrarea *Disceptationes convivales* (1451). Anterior însă, la 10 mai 1426, Rinaldo degli Albizi, ambasador florentin la curtea regelui Ungariei, nota într-un raport: *Vallachi habent quasi Roumanam linguam*.

Primii sunt umaniștii italieni din veacurile XV-a și al XVI-a care vor face diferența între limba vorbită de poporul român de origine latină și limba ecleziastică - slavona. Umaniștii pe care îi putem aminti: Nicolaus Machinensis (în lucrarea *Historia Gotica*), Lorenzo d'Anania (*La fabrica del mondo*, Napoli, 1573) și Giovanni Botero (*Relazioni universali*, Bergamo, 1596).

Călătorul Francesco della Valle din Padova, care însoțea, în drumurile sale prin Valahia și Transilvania, pe

contele Aloise Gritti, în anii 1532-1533, explica romanitatea limbii transcriind, în litere latine, o simbolică expresie autohtonă: „La lingua loro e poco diversa della nosta italiana, si dimandano in lingua loro Romei, perche dicono esser venuti anticamente da Roma ad habitar in quel paese, et se alcuno dimanda se sanno parlare in la lor lingua valacca, dicono a questo modo: Sti Rominest, che val dire: Sai tu Romano, per esser corrotta la lingua”.^{*} Expresia a trecut apoi la germanul Wolfgang Lazius, care, la mijlocul sec. al XVI-lea, a transcris-o sub forma: *Stis Romane*. Și istoricul Ioanes Lasicius menționează un alt cuvânt românesc: *ucide - occide*. Trei cuvinte românești, transpuse în ortografie italiană, semnalează în anul 1596, istoricul Giovanni Botero: „Monstrano di tirare origine da' Romani nel loro parlare; perche ritengono la lingua latina, ma piu corrotta, che noi italiani.”^{**} Chiamano il cavalla - callo; acqua - apa; il pane - pa, la care ulterior, în 1601, mai adaugă alte exemple: *le legne - lemne*; *la donna - mugier*; *il vino - vin*; *la casa-casa*; *l' huomo - huomen*”.

Mai puțin cunoscută, dar foarte importantă este însemnarea iezuitului Ferrante Capecei, care scria din Cluj la 27 feb. 1584: „E la Transilvania habitata da tre sorti di persona, et tutti hanno lingua distinta. Valachi, i quali sono i piu antichi habitatori e discendono da Italiani, onde hanno lingua similie all' italiana moderna...”.

Mărturiile ale scrierii cu alfabet latin, în limba română, s-au păstrat de la începutul sec. al XIII-lea, deși se poate

considera că a existat o continuitate a culturii latine, aceste mărturii sunt anterioare celor păstrate în tiparele chirilice. În acest sens, cităm lucrarea tipărită la Cluj în 1550, care reproduce procesele verbale referitoare la „proba cu fierul roșu” la care au fost supuși condamnații de la tribunalul din Oradea, între anii 1208-1234. În acest document sunt menționate numeroase forme onomastice și toponime românești: Albeu, Bogdan, Buhus, Comsa, Duca, Fata, Ilia, Jancu pristaldus, Leka, Lascu, Luca, Micu pristaldus, Miroș, Neuca vaivoda, Predan, Sacicu, Sthanus hospes, Vadu, Voda filius, cât și sate: Benea villa, Bervei, Mortun, Pescera, Velchea, Vitan și Vulchoi.

Urme ale scrisului românesc cu litere latine sunt de găsit în multe scrisori transilvănene ale prelaților catolici în relația lor cu Vaticanul. Acțiunea de convertire a românilor din Transilvania, Moldova și Valahia la catolicism s-a sprijinit pe folosirea limbii naționale, atât în propaganda orală, cât și în cea scrisă. Acest lucru îl dovedește scrisoarea Papei Grigore XI-lea din 3 oct. 1374, prin care recomanda numirea unui episcop catolic pentru valahi, care să cunoască limba română.

Pînă la Consiliul de la Florența din 1439, menționează Dimitrie Cantemir în lucrarea sa *Descriptio Moldaviae*, moldovenii: „...întrebuințau litere latine. Dar după acel conciliu, mitropolitul Moldovei trecând de partea papistașilor, diaconul lui, Marcu Efesiul, numit Teoclist...a sfătuit pe Alexandru cel Bun să scoată literele latine și să introducă literele chirilice. Astfel a fost primul autor al barbariei care stăpânește astăzi Moldova... Fiindcă literele slavone nu erau suficiente pentru a arăta pronunțarea tuturor sunetelor pe care le avea limba moldovenilor, a trebuit să se găsească litere noi și din această pricină scrierea moldovenească are un număr mai mare de litere decît oricare limbă europeană. Se numără astăzi 46 de litere împreună cu semnele prozodice și ortografice”.

Părăsind pentru o vreme haina firească a scrisului latin, limba română a revenit prin textele rotacizante, dar și prin scrisoarea boierului Neacșu din Câmpulung, *Catheismul*

de la Sibiu în drepturile ei firești.

În perioada de dominare slavo - chirilică, ce a urmat reacției ortodoxe, scrisul latin a continuat în cancelariile voievodale din Moldova și Țara Românească. Astfel, documentul emis din Târgoviște, la 28 ianuarie 1431, de domnitorul Dan al II-lea, prin care confirmă brașovenilor privilegiul comercial obținut de la Mircea cel Bătrân, este alcătuit din două părți: scrisoarea de confirmare în limba latină și reproducerea privilegiului în slavonă care cuprinde cîteva formule onomastice românești în ortografie latină. Astfel, în sec. al XVI-lea, apar, simultan sau alternativ, dar într-o evidentă continuitate istorică, cărți și texte românești cu caractere chirilice sau latine în diferite grafii. Cea mai veche tipăritură românească cu litere latine, din care s-a identificat numai un fragment, este o culegere de *Cântece bisericești* imprimată la Cluj de Gaspar Heltai, între 1564 și 1586. Textele românești cu litere latine reprezintă expresia grafică a graiului popular, a limbii vorbite.

Un adevărat program de convertire la catolicism a românilor, semnalat de umanistul Antonio Possevino în anul 1583, viza traducerea în limba română a cărților religioase. În acest sens, Vaticanul s-a hotărît să tipărească un catehism cu caractere latine pentru români. La 10 decembrie 1583, catehismul era tipărit și difuzat în Moldova și Valahia. Dar, din păcate, nu a fost identificat, încă, nici un exemplar.

În culegerea de specimene lingvistice, alcătuită și publicată de Hieronymus Magister la Frankfurt în 1592, se găsește o variantă românească a rugăciunii *Tatăl nostru*, tipărită cu caractere latine. Din aceeași epocă datează și versiunea realizată de Luca Stroici, tipărită la Cracovia. Un alt *Tatăl nostru* românesc, scris cu litere latine, a fost publicat și de către Ioan Bocatius în 1594.

Apariția primelor glosare și dicționare în sec. al XVII-lea reprezintă o nouă etapă în evoluția scrisului românesc cu litere latine. Literatura de specialitate semnalează primul *dicționar român – latin*, tipărit la Leipzig în anul 1604, de către lingvistul german Hieronymus Magister, același care, în 1592, edita versiunea românească a rugăciunii *Tatăl*

nostru.

După înființarea, în 1622, a Congregației de propagandă Fide, asistăm la o puternică ofensivă catolică prin călugării franciscani în țările ortodoxe din sud - estul Europei. Călugării misionari cunoscători ai limbii române fac adevărate anchete lingvistice în toate ținuturile locuite de români, care se finalizează prin glosare și dicționare ale limbii vorbite de români. Un îndreptar lingvistic editat la Roma în 1630 este *Alphabetum Servianum*... Dincolo de interesul lingvistic, aceste lucrări pledau în favoarea latinității limbii române și a unității naționale, diferențele lingvistice puse în evidență de la o țară românească la alta erau prezentate nu în fondul principal de cuvinte, ci numai în cel dialectal, deci neesențiale.

Un fragment de dicționar sub formă prescurtată a unui glosar de cuvinte se află în lucrarea *De Regno Dalmatiae et Croatia libri sex* a istoricului Ioannes Lucius din 1666, editat la Amsterdam. Glosarul este alcătuit din 68 de cuvinte și opt expresii românești, transcrise în alfabet latin cu echivalente în limba latină. Una din cele opt expresii selectate de Lucius se referă la existența conștiinței originii romane a poporului nostru în mediul clerical și cărturăresc de la curtea lui Matei Basarab „Noi sentem di sange Rumana”. Lucius a extras exemplele ce au văzut lumina tiparului dintr-un dicționar mult mai mare, redactat, pentru Congregația de propaganda Fide, de călugărul franciscan Francisco Soymirovici care cunoștea limba română și călătorise în cele trei țări române. Acest glosar reprezintă prima încercare din secolul al XVII-lea de a face cunoscută

în Europa limba românească prin dialectele sale. Cuvintele românești reproduse în lucrarea lui Lucius, scrise după principiul ortografic etimologic, sunt așezate în coloana din stînga, în ordine alfabetică, iar corespondentul latin este în partea dreaptă, fiind o demonstrație a originii latine a limbii române.

Prin aceste glosare, editate în 1604, precum și cel din 1666, imaginea limbii române a devenit un bun al culturii europene, servind drept model vocabularului lui Del Chiaro și lui Miron Costin.

Dicționarul reda o imagine unitară a limbii române prin prezența elementelor lexicale și a oferit un model de ortografie prin aplicarea principiului etimologic pentru a dovedi latinitatea limbii noastre.

* „Limba lor diferă foarte de italiana noastră; se numesc în limba lor Romei, pentru că ei spun că în timpuri îndepărtate au venit de la Roma pentru a locui în această țară și dacă cineva îi întreabă dacă știu să vorbească în limba lor valahă, răspund în felul următor: Știi românește (?), care se spune în italiană: sai tu Romano, fiind spus într-o limbă (italiană) stricată”.

** „Demonstrează că se trag din Romani, în vorbirea lor; pentru că vorbesc în limba latină, dar mai stricată, decât noi italieni”.

*** „Și Transilvania, care este locuită de trei nații, fiecare cu limba sa distinctă. Valahii, care sunt cei mai vechi locuitori și descind din latini, având limba asemănătoare cu italiana modernă”.

Note:

1. Cantemir, Dimitrie. *Descrierea Moldovei*. București: Editura Cartea Românească, 1940.
2. Dima - Drăgan, Corneliu. *Ex libris*. București, 1973.

Anexa I.

“Tatăl nostrum” transcris de Luca Stroiici.

Părintele nostrum ce iesti în ceru, sivincaske se numele teu: sevie inperecia ta, se fie voia ta, komu ie în ceru assa ssi prepemintu. Penia noastre secioase de noai astedei Ssi irate noae detorile noastre, cum ssi noi lesem detorniczitlor nostril, Ssi nu aducze prenoi in ispite, ceno mentuiaste de sitlanul. Keie ata inperecia ssi putara ssi cinstia in veczij vnečitlor, Amen.

Anexa II.

GLOSARUL ROMÂN – LATIN LUCIUS—SOYMIROVICI

Valach	Latin	Caine	Canis
Albu	Album	Ciara	Cera
Albul	Albus	Carta	Carta
Apa	Aqua	Cielul	Coelum
Argint	Argentum	Cruce	Crux
Auru	Aurum	Domnul	Princeps, Dominus
Arma	Arma	Doamna	Domina
Ansul	Angelus	Domneste	Dominicus
Ape	Apes	Domnia	Dominium
Buno	Bonus	Domnata	Dominatio tua
Buna	Bona	Dutor	Debitor
Barba	Barba	Erba	Herba
Barbosul	Barbatus	Frat	Frater
Bou	Bovis	Fratia	Fraternitas
Botezat	Baptizatus	Freul	Frenum
Calul	Caballus	Fur	Fur
Casa	Domus	Furat	Furari
Camassa	Camisa	Gaina	Gallina
Caemp	Campus	Gramatică	Discipulus
Caemp lung	Campus longus	Luna	Luna
Campana	Campana	Lung	Longus
Capul	Caput	Lume	Lumen
Caglia	Callis, via	Stella	Stella
Cagliator	Viator	Soere	Sol
Luminare	Candela, Lumen	Lun	Dies, Lunae
Luminosus	Splendidus, Marc	Martis	Illustris
Maire	Major	Miercur	Mercurii

Munte	Mons
Muntani	Montani
Nic	Nix
Ninge	Ningit
Nigro	Niger
Ploua	Pluvia
Pament	Pavimentum
Rivol	Rivulus

Gioi	Iovis
Vinere	Veneris
Sambata	Sabati
Nedeglia	Slavonicum Dies

Paste	Pascha
Rossu	Rubeus
Romaneste	Romane

VALACH LATIN

Bine venit domnata
 Bine am gasit pre domne vestre
 Su noi sentem Rumeni
 Noi sentem di sange Rumana
 Ne te teme
 Rumi tot sventia acolo
 Pune solich in capul
 Rumen Munten

Bene veniat domination tua
 Bene inventa domination vestra
 Etiam nos sumus Romani
 Nos sumus de sanguine Romano
 Ne timeas
 Romae omnia sanctoibi
 Pone biretum in capite
 Romanus Montanus

